

وعدوهم وجنودهم في الآخرة لا يعلمون غير ما رأوا من الدنيا...
يخبر عن الدنيا من غير بيان ما وراءها...
والأرض والسموات والجنات والجنة والنار...
والأرض والسموات والجنات والجنة والنار...
والأرض والسموات والجنات والجنة والنار...

بسم الله الرحمن الرحيم...
الحمد لله الذي خلق السموات والأرض...
والأرض والسموات والجنات والجنة والنار...
والأرض والسموات والجنات والجنة والنار...
والأرض والسموات والجنات والجنة والنار...

Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî'ye ait Envârü'l-hakâ'iki'r-rabbâniyye fi tefsiri'l-He'tâ'ifi'l-Kur'âniyye adlı eserine müellif hattı nüshasının Sebe' sûresiyle başlayan tefsirinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 138)

mâlî ve miftâhu Ebî İshâkî. Farsça'ya ve aruz ilmine dair olan eser Sultan Cemâleddin Ebû İshak'a ithaf edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Servili, nr. 252; Kadı-zâde Mehmed, nr. 427). 15. Şerhu 'Arûz. Sadreddin Muhammed b. Rükneddin es-Sâvî'ye ait eserin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 539).

BİBLİYOGRAFYA :

Sübkî, Tabakât, X, 383; İsnvî, Tabakâtü's-Şâfi'iyye, I, 172; İbn Kadî Şühbe, Tabakâtü's-Şâfi'iyye, III, 71-72, 77, 78, 82, 108; IV, 37, 39; İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, IV, 326; Dâvûdî, Tabakâtü'l-müfessirin, II, 313-314; Keşfü'z-zunûn, I, 112, 235, 346-347, 349, 443; II, 1116-1117, 1136, 1148, 1371, 1717, 1855, 1921, 1991; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VI, 165; Brockelmann, GAL Suppl., II, 137; Hediyetü'l-ârifîn, II, 409; Ömer Nasuhi Bilmen, Büyükt Tefsir Tarihi, İstanbul 1974, II, 560-561; Cahit Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1976, s. 37; Muhsin Demirci, Ebû's-Senâ Ahmed İbn Abdî'r-Rahman el-İsfahânî ve Tefsir-deki Metodu (doktora tezi, 1987), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MUHSİN DEMİRCİ

din ve Hoca-zâde Muslihüddin Efendi esere hâşiyeye yazmışlardır (Keşfü'z-zunûn, II, 1116-1117). 3. Teşyidü'l-kavâ'id fi şerhi Tecrîdü'l-'akâ'id. Nasîrüddin et-Tûsî'nin Tecrîdü'l-'akâ'id'ine (Tecrîdü'l-kelâm) yapılmış bir şerhtir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2276; Beşir Ağa, nr. 400). eş-Şerhu'l-kadîm adıyla da bilinen kitapta özellikle Tûsî'nin imâmet konusundaki görüşleri tenkit edilmiştir. Anadolu'da çok tutulan esere Seyyid Şerîf el-Cürçânî Hâşiyetü't-Tecrîd adıyla hacimli bir hâşiyeye yazmış, bunun üzerine de çeşitli hâşiyeye ve ta'likler kaleme alınmıştır (a.g.e., I, 346-347, 349). 4. Hulâsâtü'l-'akide (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 471). 5. Şerhu Minhâcî'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl. Beyzâvî'ye ait Minhâcî'l-vüşûl'ün şerhi olup (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 996) Muhammed en-Nemle tarafından yayımlanmıştır (Riyad 1410/1990). 6. Şerhu Muhtaşarı İbnî'l-Hâcib. İbnü'l-Hâcib'in Münthe's-sûl ve'l-eme'l adlı eserine kendisinin yaptığı el-Muhtaşar'ın şerhidir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 771; Yozgat, nr. 663). 7. Beyânü me'âni'l-Bedî'. İbnü's-Sââtî'nin el-Bedî' (Nihâyetü'l-vüşûl) adlı fıkıh usulüne dair eseri için yazılmış bir şerhtir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1345, 1347). Sıbgatullah Nebî Gulâm

Muhammed Kutbüddin eser üzerinde bir doktora çalışması yapmış ve metnini tahkik etmiştir (1405/1984, Câmîatü Ümmî'l-kurâ [Mekke]). 8. Envârü'l-hakâ'iki'r-rabbâniyye fi tefsiri'l-He'tâ'ifi'l-Kur'âniyye. Zemahşerî'nin el-Keşşâf' ile Râzî'nin Mefâtihu'l-ğayb'ından istifade edilerek kaleme alınmıştır. Yer yer her iki müellife yazar tarafından yöneltilen tenkidleri de ihtiva eden eserin müellif hattıyla yazılmış bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Lâleli, nr. 138). 9. Şerhu Fusûli'n-Nesefî. Burhâneddin en-Nesefî'nin cedel ilmine dair Fusûl'ün şerhidir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 740). 10. Şerhu Me'tâli'si'l-envâr. Sirâceddin el-Urmevî'ye ait Me'tâli'u'l-envâr'ın şerhi olup (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2672; Beşir Ağa, nr. 423) eser üzerine Molla Fenârî, İbn Cemâa, Kara Dâvud ve Musannifek tarafından hâşiyeler yazılmıştır (a.g.e., II, 1717). 11. el-Mucez fi 'ilmi'l-mantık (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 471). 12. Nâzırâtü'l-'ayn. Bir mukaddime ile iki bölümden oluşan eser için Ahmed b. Ömer el-Mâlikî bir şerh kaleme almıştır (a.g.e., II, 1921). 13. Şerhu'l-Kâfiye. İbnü'l-Hâcib'in nahve dair eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2462). 14. Mi'yârü'l-Ce-

İSFAHÂNÎ, Muhammed b. Mahmûd (Mehdî bin Mahmud al-İsfahânî) Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 688/1289) Şâfiî fakihî.

616'da (1219) babasının saltanat nâibi olduğu İsfahan'da doğdu ve burada öğrenim gördü. Moğollar'ın İsfahan'ı işgal etmesi üzerine Bağdat'a gitti. Sirâceddin el-Hirakî'den fıkıh ve Tâceddin el-Urmevî'den diğer dinî ilimleri okudu. Bir ara Anadolu'ya geçerek Esîrüddin el-Ebherî'den felsefe ve mantık dersleri aldı. Ardından Halep'e gitti ve Tuğrul b. Abdullah el-Muhsin'den hadis okudu. 650 (1252) yılından sonra Dimaşk'ta çeşitli âlimlerle ilmî münazaralarda bulundu.

Öğrenimini tamamlayarak Mısır'a giden ve sırayla Menbic, Kûs ve Kerek'te kadılık yapan İsfahânî daha sonra Kahire'ye yerleşti; Meşhed-i Hüseyin ve Sâhibiyye Medresesi'nde ders verdi. Meşhed-i Şâfiî'de müfîd olarak görev yaparken kendisi gibi Kûs'tan Kahire'ye gelen İbn Dakikül'îd'in buraya müderris tayin edilmesi üzerine hocalık görevinden ayrıldı. Kaynaklardaki çeşitli bilgilerden İsfahânî ile İbn Dakikül'îd arasında bir geçimsizliğin bulunduğu anlaşılmaktadır (Sübkî, VIII, 101; İbn Kadî Şühbe, II, 200).

İSFENDİYÂR
(İsfendiâr)

İran tarihinde hak, kudret ve lutuf sembolü olarak yer alan efsanevi kahraman.

İran'da İslâm öncesi hânedanlardan Keyyânîler'in hükümdarı Güştâsb'ın en büyük oğludur. Zerdüştiliğin kutsal kitabı Avesta'da "Sipuntü-Dâte" (kutsal yaratılmış) şeklinde adlandırılmış ve "taxma" (Farsça tehm = güçlü kahraman) diye tanımlanmıştır. Pehlevî kaynaklarda Zerdüştiliğin güvenilir savunucusu ve öncüsü olarak zikredilmesine rağmen edebiyatta daha çok Rüstem-i Zâl ile mücadelesiyle şöhret bulmuş ve trajedik ölümüyle anılmıştır.

Kahramanlıklarını destanlaştıran İsfendiyâr'a efsanevi kişiliğini kazandıran eser Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sidir. Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin *Gureru aḥbâri mülûki'l-Fürs ve siyerihim* adlı eserindeki İsfendiyâr'la ilgili bölüm *Şâhnâme*'ye paralel bilgiler ihtiva etmektedir. Taberî, İbnü'l-Esir, Ebû Hanîfe ed-Dineverî gibi tarihçiler de İsfendiyâr'a dair çeşitli olay haklarında bilgi vermişlerdir.

İranlılar'ın kullandığı takvime göre her şemsî ayın beşinci günü için kullanılan "rabb-ı mâh İsfendâr ve rabb-ı rûz İsfendâr" nitelemesinin, üstün meziyetlerinden dolayı "ayın ve güneşin sahibi" anlamında İsfendiyâr'a verilmiş bir unvandan kaynaklandığı sanılmaktadır.

Rüstem-i Zâl'in İsfendiyâr'ın gözlerini kör edişini gösteren minyatürlü bir sayfa (Firdevsî, *Şâhnâme*, IÜ Ktp., FY, nr. 1406, vr. 162b)

FERHAT KOCA

İSFAHÂNÎ, Râgib
(bk. RÂGİB el-İSFAHÂNÎ).

İsfahânî'nin el-Kâşif 'ani'l-Maḥşûl fi 'ilmi'l-uşûl adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 430)

İsfahânî'nin el-Kâşif 'ani'l-Maḥşûl fi 'ilmi'l-uşûl adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 430)

Muhammed b. Mahmûd el-İsfahânî'nin el-Kâşif 'ani'l-Maḥşûl fi 'ilmi'l-uşûl adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 430)

Kelâm, usul, mantık, cedel, saraf, nahiv, şiir ve Arap edebiyatı hakkında derin bilgi sahibi olan İsfahânî'nin fıkıh ve hadiste yeterli olmadığını ileri sürenler varsa da (Safedî, V, 12; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 240) dönemindeki pek çok âlim, onun bilhassa usûl-i fıkıhta üstün bir mevkiye sahip bulunduğunu belirtmektedir (İbn Kâdî Şühbe, II, 201). İsfahânî, 20 Receb 688 (9 Ağustos 1289) tarihinde Kahire'de vefat etti ve Karâfe Kabristanı'na gömüldü. İbn Kesîr 672 (1273), Süyûtî ise 678 (1279) yılında öldüğünü kaydetmektedir.

Eserleri. 1. *el-Kâşif 'ani'l-Maḥşûl fi 'ilmi'l-uşûl*. Fâhreddin er-Râzî'nin *el-Maḥşûl* adlı eserinin şerhi olup İsfahânî'nin ölümü üzerine "Kitâbü'l-Kiyâs" bölümünde kalmıştır (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 430; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 498). Gazzâlî'nin *el-Müstaşfâ*'sının girişinde bulunan mantıkla ilgili kısmı özetleyerek şerhinin mukaddimesine koyan İsfahânî, *el-Maḥşûl*'ün çeşitli şerh ve muhtasarlarından yararlanmıştı. En önemli kaynakları arasında Sirâceddin el-Urmevî'nin *el-Hâşılî*'i ile Şehâbeddin el-Karâfî'nin *Nefâ'isü'l-uşûl fi şerhi'l-Maḥşûl*'ü yer almaktadır. 2. *el-Ḳavâ'idü'l-külliyeye*. Usûlü'd-dîn, fıkıh, usûl-i fıkıh,

hilâf ve mantıkla ilgili genel kurallardan bahseden eser bölümünden (feri) meydana gelmektedir (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 471; Cârullah Efendi, nr. 827). Bundan başka, müellifin mantık hakkında *Gâyetü'l-maḥḥab* adlı bir eserinin daha bulunduğu belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Mahmûd el-İsfahânî, *el-Kâşif 'ani'l-Maḥşûl fi 'ilmi'l-uşûl*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 430, vr. 1^b-2^a; a.mlf., *el-Ḳavâ'idü'l-külliyeye*, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 827, vr. 1^a; Fâhreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl* (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Ülvânî), Riyad 1399/1979, neşreden giriş, I, 59-60; Zehebî, *el-İber*, III, 367-368; Safedî, *el-Vâfi*, V, 12; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 38; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 208; Sübkî, *Ṭabakât*, VIII, 100-102; İsnevî, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 155-157; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 315; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 199-201; İbn Tâğrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 382; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 240; a.mlf., *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 542-543; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1359, 1615, 1880; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 406-407; Fuâd Seyyid, *Fihristü'l-maḥḥûât*, Kahire 1382/1962, s. 231.